

LA TRANSMISSIÓ IMPRESA DE LES OBRES DE VERDAGUER

Narcís GAROLERA

No fa gaire, en ocasió de preparar una edició escolar d'una part del volum que Verdaguer publicà amb el títol d'*Excursions i viatges*,¹ vaig tenir la sorpresa de constatar la gran quantitat de divergències textuais de tot ordre que presentava la darrera edició d'aquesta obra verdagueriana² respecte a la primera i única apareguda en vida de l'autor.³ Les modificacions eren tantes —i algun cop tan importants—⁴ que vaig arribar a pensar que podien ser esmenes introduïdes per l'autor o degudes, si més no, a indicacions generals seves que els editors de futures edicions haurien de tenir en compte. Això no obstant, certes incongruències observades en la contrastació de les variants van fer-me decidir a donar el text de la primera edició, aplicant-hi només una regularització ortogràfica segons la normativa actual per tal de facilitar-ne la lectura, sense alterar essencialment les peculiaritats pròpiament lingüístiques —morfològiques, sintàctiques, lèxiques— de la prosa de Verdaguer.

Per l'observació dels nombrosos autògrafs que se n'han conservat, sabem que Verdaguer corregia i refeia constantment els seus escrits. No és d'estranyar, doncs, que actués amb la mateixa exigència en la preparació de noves edicions de les seves obres⁵ o que, fins i tot en el cas d'un volum de reedició improbable, no se sabés estar d'introduir esmenes damunt mateix de les pàgines impreses del volum en qüestió.

Bé que les modificacions textuais —la major part, val a dir-ho, de caire estrictament lingüístic— es fan més evidents contrastant les esmentades edicions de les seves impressions de viatges, com tindrem ocasió de comprovar, totes les edicions fetes després de la mort de Verdaguer presenten, en major o menor grau, variants en relació amb les darreres edicions publicades en vida seva.

L'objectiu d'aquesta comunicació és, fonamentalment, presentar el procés de la transmissió impresa de les obres de Verdaguer, fent veure, amb l'ajut de fragments d'aquestes obres, algunes de les modificacions introduïdes en edicions posteriors a la mort de l'autor, especialment en els successius intents d'aplegar-ne les obres completes. Abans, però, voldria referir-me breument als propòsits que guiaren la confecció d'aquests reculls amb pretensions d'exhaustivitat i als resultats que se'n derivaren, alguns dels quals esdevingueren decisius per a la fixació textual *de facto* del conjunt de l'obra verdagueriana, o, si més no, obtingueren l'acceptació i el reconeixement dels estudiosos.

Quatre edicions d'obres completes

L'any 1905 aparegué el primer volum d'unes anomenades *Obres completes* de Verdaguer publicades a Barcelona per una societat d'editors.⁶ A partir del volum tercer, publicat el mateix any, la col·lecció canvià d'editor,⁷ sense modificar, però, la presentació material dels volums. La col·lecció s'interrompé en arribar al volum setè, tot i que sembla que se n'havien plantejat tres més, «en els quals s'havia de recollir l'obra pòstuma completa, els judicis crítics sobre l'obra del poeta i un vocabulari complet verdaguerià, respectivament».⁸ La sèrie s'acabà el 1908 i no recollí, doncs, totes les obres verdaguerianes que s'havien anat publicant durant l'edició d'aquestes *Obres completes*, en volums solts i a càrrec d'altres editorials.⁹

Tot i l'advertiment explícit del rigor amb què s'havia emprès aquesta primera edició completa de les obres verdaguerianes —«ab gran cura ordenades y anotades»—, no tenim cap garantia que els textos hi fossin reproduïts amb exactitud filològica. I, malgrat que els editors recullen en notes a peu de pàgina algunes variants d'edicions anteriors, uns criteris poc coherents —si més no, des del punt de vista lingüístic— desautoritzen aquestes *Obres completes* com a base de futures edicions.¹⁰ En la disposició dels títols, a més, els editors no seguiren tampoc un criteri coherent, ni tan sols optaren per una disposició cronològica de les obres.

Entre els anys 1913 i 1925, bé que els exemplars no duen data, l'editorial Il·lustració Catalana, que dirigia Francesc Matheu, anà publicant una «edició popular» de les obres completes de Jacint Verdaguer¹¹ en trenta volumets sense pretensions tipogràfiques —avui en diríem «en edició de butxaca»—, a preu de cost i amb l'única intenció «que l'obra literària de Mossen Cinto [arribés] a tots los recons de la nostra terra [...] que ningú [deixés] de comprar-la per mor del preu» i «que [poguessin] adquirirla fins los mes humils».¹² I, encara, tots els volums duïen impresa a la contracoberta la següent justificació editorial: «No es un negoci; es una glorificació del gran poeta». L'ordenació dels volums responia a criteris bàsicament cronològics, tot i que algunes de les obres primerenques de Verdaguer, editades pòstumament, s'incloueren de forma apendicular als darrers volums de la col·lecció sota els títols genèrics de *Jovenivoles* i *Disperses*. Restà exclòs d'aquestes *Obres completes* algun llibre verdaguerià, com també algunes poesies soltes recollides en algunes de les edicions pòstumes. D'altra banda, Matheu incorporà a la col·lecció volums miscel·lanis que Verdaguer tenia en projecte de publicar, com ara el recull de composicions poètiques de tema barceloní, intitulat per l'editor *Barcelonines*, que el poeta planejava d'aplegar amb altres textos —alguns ja publicats dins altres volums— centrats en motius relacionats amb la Ciutat Comtal i que tenia intenció d'estampar, segons Matheu, amb el títol de *Barcelona*.^{12bis}

Aquesta edició presenta característiques força diferents respecte a les *Obres complertes* de 1905-08, com tindrem ocasió de comprovar més endavant. Sembla que Matheu, amic i editor de Verdaguer, tenia intenció de preparar una edició completa de les obres del poeta ja en vida de l'autor i per voluntat expressa d'aquest. Tanmateix, com és prou conegut, les últimes disposicions testamentàries del poeta, des del seu llit de mort, exclogueren de les seves darreres voluntats l'amic personal i l'editor de confiança.¹³ Pel que fa a la propietat intel·lectual de les seves obres literàries, Verdaguer mateix, en un segon testament que invalidava l'anterior, nomenà hereus seus universals les germanes Duran i el marit de la primera, el senyor Amadeu Guri, per parts iguals i segons les seves lliures voluntats.¹⁴ Cal afegir que en aquest mateix testament es parla d'una edició de les obres del poeta que aquest «*tiene entendido costeará la Excelentísima Diputación Provincial de Barcelona*».¹⁵ No cal dir que, mort Verdaguer, aquesta iniciativa no prosperà.

Sembla, també, que Matheu no pogué disposar dels drets d'edició de les obres de Verdaguer fins que s'hagueren enllestit les *Obres complertes* abans esmentades, els editors de les quals, en canvi, pogueren disposar-ne al cap de poc del traspàs del poeta. No em vull estendre pas sobre un punt que demanaria, òbviament, una documentació molt detallada —i difícil d'obtenir— que, en aquest moment, no estic en condicions de controlar. Fóra interessant, tanmateix, de resseguir pas a pas les successives cessions dels drets de publicació de les obres de Verdaguer i, encara més, les vicissituds dels manuscrits inèdits que restaren, a la mort del poeta, en mans dels seus marmessors i que donaren lloc a una col·lecció d'obres pòstumes.¹⁶

Entre 1928 i 1936 la Llibreria Catalònia, de Barcelona, edità una nova col·lecció d'obres completes de Verdaguer, regularitzades ortogràficament i establertes amb caràcter d'«edició definitiva».¹⁷ La sèrie arribà a tenir deu volums, disposats sense ordre cronològic i sense atendre a l'afinitat de les obres que els integraven, sinó tan sols amb un criteri purament editorial.¹⁸

Malgrat la pretensió de «definitiva», aquesta edició és menys completa encara que la precedent a càrrec de la Il·lustració Catalana i no recull títols verdaguerians que ja havien estat publicats anteriorment. Quant als criteris pròpiament textuals, una «advertència editorial» que encapçala el primer volum ens informa que, per a l'establiment del text —en aquest cas, el de *L'Atlàntida*—, s'han seguit «sobretot les darreres edicions publicades en vida de l'autor». Això no obstant, els editors creuen útil «de donar les variants més importants de les primeres edicions». I, pel que fa als criteris lingüístics, hi declaren un «respecte absolut al llenguatge, però adaptant-lo tant com se pugui a l'ortografia moderna». Els criteris que presidiren aquesta nova edició de *L'Atlàntida* es poden fer extensius a tota la col·lecció, però no acaben d'oferir garanties de fidelitat textual. De fet, en posteriors edicions de les obres de Verdaguer, aquestes noves *Obres complertes* foren desestimades i es reproduïren, en canvi, els volums editats per Francesc Matheu.

Després de la guerra civil i la subsegüent prohibició de publicar obres escrites en llengua catalana, l'any 1943 es tolerà la reproducció, en un sol volum i en ortografia pre-normativa, de les *Obres completes* de Verdaguer editades per la Il·lustració Catalana entre 1913 i 1925.¹⁹ Era una simple reimpressió de l'esmentada «edició popular», però amb alteracions en la disposició dels títols: obres verdaguerianes aplegades per Matheu sota l'epígraf *Disperses*, per exemple, s'arrangieren en aquesta edició al costat de les incloses sota la rúbrica *Jovenívoles*.

Tres anys més tard, la mateixa editorial en publicà una reimpressió, idèntica a l'anterior. L'any 1949, però, n'aparegué una tercera edició, modernitzada ortogràficament, amb un pròleg de Marià Manent, un epíleg de Joan Bonet i Baltà, i una bibliografia verdagueriana establerta pel valencià Lluís Guarner.²⁰ Posteriorment s'han fet dues reimpressions d'aquesta tercera edició, en les quals, «ultra la inclusió d'alguns poemes verdaguerians darrerament apareguts, s'ha posat la bibliografia al dia».²¹ Cal dir, tanmateix, que no es tracta pas d'una reproducció exacta de l'edició de la Il·lustració Catalana. Hi podem observar divergències notables, i no tan sols en la disposició dels volums: se suprimeixen variants importants d'algunes composicions²² i algunes notes al text, com la que precedeix els articles *En defensa pròpia* o la que acompanya l'epíleg —esdevingut inexplicablement pròleg— al poema «Dos màrtirs de ma pàtria», les quals figuren en les obres completes anteriors; s'hi incorporen anotacions que Matheu no havia inclòs en la seva edició «popular», com ara la dedicatòria que encapçala *Canigó*, presa de la primera edició d'aquesta obra; s'hi operen correccions lingüístiques que ultrapassen la mera normativització ortogràfica, i, sobretot, s'hi introdueixen errors evidents, que cal atribuir a una revisió poc acurada de les proves d'impremta.²³

Tot i aquestes reserves, cal admetre que el text de les *Obres completes* de Verdaguer que avui es troben a les llibreries es correspon, bàsicament, amb el que edità Francesc Matheu, del qual difereix sobretot per una modernització ortogràfica que de vegades afecta altres aspectes de la llengua de l'autor. En alguns casos, però, coincideixen l'edició de Matheu i la de l'editorial Selecta enfront de solucions adoptades pels editors de les *Obres completes* de 1905-08. És el cas, per exemple, de l'exclusió dels pròlegs de Milà i Fontanals i de Jaume Collell a les primeres edicions d'*Idil·lis i cants místics* (1879) i *Pàtria* (1888), respectivament. Aquests pròlegs figuren, en canvi, en aquell primer recull imprès de l'obra verdagueriana.

Divergències textuais entre edicions

Per fer més evidents algunes de les divergències, bàsicament lingüístiques, que presenten les diverses edicions de les obres completes de Verdaguer, passaré a comentar, des d'aquest punt de vista, uns quants fragments pertanyents a diferents títols verdaguerians.

a) *Canigó*

De les obres verdaguerianes en vers he escollit tan sols un fragment del cant segon de *Canigó*, completat per algunes notes al cant dotzè de la mateixa obra. En tots dos fragments apareixen variants lingüístiques, tot i que cal reconèixer que són més escadusseres en la part versificada on, per raons òbvies, la morfologia i, sobretot, la sintaxi són més difícilment modificables. Observem, doncs, les divergències i les coincidències que presenten les respectives edicions d'aquests fragments (vegeu Apèndix I).

Cal fer notar que l'edició de 1901 és la darrera publicada en vida de l'autor, i, ateses les nombroses modificacions que ofereix respecte a la primera, de 1886, s'ha de considerar l'edició definitiva del poema.²⁴ Tanmateix —i aquí comencen les sorpreses—, veiem que, pocs anys després de la mort de Verdaguer, els nous editors de l'obra hi introdueixen un seguit de canvis, si no substancials, simptomàtics d'una poca fidelitat al text definitivament establert per l'autor. Haig d'advertir, encara, que les divergències lingüístiques del fragment en vers es repeteixen de forma sistemàtica arreu de l'obra i també en els altres volums de les obres verdaguerianes recollides per les dues edicions completes que comento. I vull avançar ja que els canvis lingüístics introduïts en la primera edició *post mortem* no sempre milloren el text de l'última edició revisada per l'autor. Notem, de passada, que l'edició «popular» tampoc no reproduïx exactament el text de 1901, tot i que no adopta pas totes les solucions divergents introduïdes per les «completres» el 1906 (*istiu, ayga...*).

A part les variants d'aquests dos fragments del poema, voldria referir-me breument a d'altres modificacions introduïdes en el text pels editors de les «completres», algunes de les quals han passat a totes les edicions posteriors. Sense anar més enllà, en les dues edicions fetes en vida de l'autor, *Canigó* duu com a subtítol l'aclariment següent: «Llegenda pirenyca del temps de la Reconquista». Doncs bé, a partir de 1906 el darrer mot d'aquest subtítol apareix modificat («...Reconquesta»). Se'm pot objectar que aquesta modificació millora lingüísticament el text de Verdaguer; però aleshores, posats a «millorar» el català de l'autor, per què no ens decidim a esmenar, amb doble motiu, l'altre mot incorrecte d'aquest subtítol («*pirenyca*» → «*pirinenca*»)?

Entre molts d'altres, us proposo de considerar, encara, els canvis següents, observats en les pàgines que precedeixen el fragment del cant segon de *Canigó* que acabo de contrastar:

ed. 1901	ed. 1906	ed. «popular»
jo l'en faré	jo lo'n faré	(id.)
abans de bisbe	abans que bisbe	(id.)
se'n umplen	se n'omplen	(id.)
en la claustra	(id.)	en la claustra
mística dança	mítica dança	(id.)
[ed. 1886: mística]		[però Selecta: mística]
real princesa	reyal princesa	(id.)
placent jardí	plahent jardí	(id.)

O els observats en les notes:

Fallayres son los que	... los qui	(id.)
la borassa	(id.)	la borassa
per traure'l cap	(id.)	per treure'l cap
que aixís	(id.)	que axí
preten	preté	(id.)
endrets	(id.)	indrets
cercles de ferro	... de ferre	(id.)
aquestos	aquests	(id.)

Finalment, vull fer notar també les divergències en la separació estròfica a l'interior dels respectius cants del poema observables en el mateix cant segon que acabo de comentar.

b) *Excursions i viatges*

Us proposo ara de contrastar detingudament diversos fragments d'aquesta obra de Verdaguer segons una transcripció exacta de la primera edició —única apareguda en vida de l'autor—²⁵ i de les successives obres completes publicades després de la seva mort (vegeu Apèndix II).

En aquests fragments, destaquen les modificacions introduïdes en la segona edició de l'obra —la de les «completes»—, les quals es mantenen generalment en l'edició «popular», que cal situar pels volts de 1915.²⁶ Hi

podem veure, a més, clàusules senceres amb divergències notables, que fan pensar en una intervenció amb propòsits estilístics. Aquesta impressió és vàlida, també, per a algunes de les modificacions o supressions lexicals operades en les edicions aparegudes després de la mort de l'autor, especialment en la de les esmentades *Obres complertes*.

Deia al començament que m'havia sorprès de trobar tantes divergències entre la primera i única edició d'aquesta obra en vida de Verdaguer i la darrera, a càrrec de l'editorial Selecta, reproducció més o menys fidel del text de l'edició «popular» de Francesc Matheu. El cas és, però, que la sorpresa de debò vingué després, en col·lacionar la primera edició i la que aparegué l'any 1907 dins les *Obres complertes*, reproduïda essencialment per Matheu en la seva edició «popular» pocs anys després.

Deixant de banda uns evidents canvis d'estil, atribuïbles a una hipotètica intervenció de l'autor (*mítjorn* → *mitg-dia*, *fortes* → *fredes*; supressió d'adjectius, etc.), ¿com ens hem d'explicar tantes discrepàncies lingüístiques entre aquestes dues edicions? En aquests fragments, com arreu del llibre, constatem abundoses divergències, que podrien fer pensar en una revisió de l'autor, de la qual, dissortadament, no tenim proves. Tanmateix, les esmenes lingüístiques introduïdes en l'edició de 1907 no semblen pas obeir a un criteri uniforme: d'una banda, els possessius múltiples de tercera persona adopten quasi sempre la forma *llur*;²⁷ l'infinitiu *ser* de la primera edició és substituït sistemàticament per *ésser*;²⁸ les formes de relatiu en funció de subjecte *que* esdevenen *qui*; alguns castellanismes col·loquials són correctament esmenats: *Francisco*, *menos*, *modo* es converteixen en *Francesch*,²⁹ *menys*, *manera*... D'altra banda, però, algunes modificacions no milloren pas la llengua de la primera edició: *cruels*, *poder*, *màrtirs*,³⁰ *porcellana*, *oms*, *religioses*, *greco-romà*, *catacumbes* apareixen canviats per *crudels*, *poguer*, *martres*, *porcelana*, *olms*, *relligioses*, *grech-romà*, *catacombes*... I no sempre coincideixen en les solucions les «completres» i la «popular», com ho palesa el cultisme original *núcleo*, que pren les formes *nucle* i *nucli*, respectivament.

Si col·lacionem, a més, els manuscrits autògrafs d'aquestes relacions de viatges,³¹ ens adonarem que algunes esmenes d'aquestes edicions *post mortem* són restitucions del text original autògraf de Verdaguer, com és el cas de l'oració subordinada de la fi d'un dels fragments seleccionats.³²

Verdaguer, doncs, ja havia introduït canvis —respecte al manuscrit original— en donar el text a la impremta, i algunes solucions foren substituïdes per les del manuscrit en ser publicat novament, mort l'autor. aquest volum d'*Excursions i viatges*.

No voldria allargar-me amb una excessiva prolixitat filològica, que, d'altra banda, no ens duria tampoc més enllà d'on ara som. M'haig de limitar a presentar els problemes i no tinc pas, ara com ara, la pretensió d'aportar-hi solucions globals. Com que, a més, tinc la intenció de comentar les discrepàncies que ofereixen les diverses edicions d'altres obres de Verdaguer, aturo aquí mateix aquestes consideracions.

c) El *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa*

Els canvis operats en les edicions *post mortem* d'una obra tan significada en la producció prosística de Verdaguer i, fins i tot, en la de tot el segle XIX, com ha estat dit repetidament,³³ no són tan abundosos com els del volum que acabo de comentar. Les modificacions no fan pas suposar una intervenció de Verdaguer, que no s'hauria produït, potser, atesa una segona edició prou tardana (1894), que li hauria pogut permetre una revisió del text. Ens consta, a més, l'interès personal del poeta en aquesta segona edició, feta totalment a despeses de l'autor³⁴ (vegeu Apèndix III).

Alguns dels canvis que podem observar entre la darrera edició en vida de Verdaguer i les aparegudes després de la seva mort són molt similars als que veïem suara en les successives edicions de *Canigó* (*somniar* per *somiar*, *rústech* per *rústich...*), i, d'altres, els hem trobats també en l'edició d'*Excursions i viatges* de 1907 (*qui* per *que...*), però no hi podem pas constatar modificacions sistemàtiques de l'estil de *llur* per *son / sa* o *ésser* per *ser*, posem per cas. D'altra banda, cal dir que hi ha petites divergències també entre les dues edicions fetes en vida de l'autor (1889 i 1894), però que no s'han d'atribuir forçosament a Verdaguer: *per / pera*; *Esglesia / Iglesia*; *homes, joves / homens, jovens...* L'edició «popular» de Matheu reproduceix alguns dels canvis introduïts en la de les «complettes», però se n'allunya en solucions més acostades a la primera edició que no pas a la de 1894: *per* en comptes de *pera*, *qual país* en lloc de *quin país*, etc.

El text del manuscrit autògraf³⁵ es correspon, bàsicament, amb el de la primera edició. Aquesta, tanmateix, presenta força canvis respecte al manuscrit, els quals poden ser deguts a esmenes fetes per Verdaguer durant la correcció de proves. Cal tenir en compte, encara, que el *Dietari...* s'havia publicat dos anys abans al setmanari vigatà «La Veu del Montserrat». I, posats a fer observacions de caràcter més general sobre l'edició d'aquesta obra, diguem que una ratlla del manuscrit, omesa per error en la primera edició, no ha estat restituïda posteriorment en cap altra.^{35bis} Tampoc no s'han redistribuït, atenent a la respectiva datació, les darreres anotacions de Verdaguer escrites durant la seva estada a Egipte, ni s'hi han incorporat les pàgines finals del manuscrit, que han romàs inèdites.³⁶

Tractant-se d'una obra considerada fonamental, des del punt de vista lingüístic i estilístic, en la producció d'un autor de la importància de Verdaguer, òno és sorprenent haver de constatar-hi, cent anys després, tantes imprecisions textuais?

d) Els articles *En defensa pròpia*

Passem ara a considerar algunes de les variants que ofereixen les diverses edicions en volum de les dues sèries d'articles publicats per Verdaguer a la premsa i editats després amb el títol d'*En defensa pròpia*. Escollides a l'atzar

resseguint les primeres pàgines de cadascun d'aquests reculls, les modificacions apareixen prou variades per poder-ne fer una valoració extensiva a la resta de l'obra.

Vull remarcar, però, que aquests textos verdaguerians foren escrits per a les planes dels diaris —d'uns diaris escrits en castellà!— i, doncs, destinats a acomplir una funció immediata entre els seus lectors contemporanis. No sé pas si admeten de ser tractats amb el mateix rigor filològic que els textos escrits per Verdguer amb propòsits netament literaris, però sí que hem de poder saber, amb les màximes garanties, com els va deixar escrits o com va permetre que es publicuessin a la premsa o, posteriorment, en volum.

A més, si tenim en compte la primera edició en volum d'aquests articles periodístics, una part —la que se sol anomenar «primera sèrie» i que conté els escrits publicats a la premsa l'estiu de 1895— fou aplegada en un opuscle editat per «L'Avenç» el mateix any, que n'incorporava una versió castellana enfrontada. L'altra part —la «segona sèrie», publicada a la premsa el 1897— romangué a les pàgines dels diaris fins que, el 1907, fou recollida en un dels volums de les *Obres complertes*, tantes vegades esmentades.

Cal afegir, encara, que han romàs inèdits els articles que Verdguer no arribà a donar a la premsa, el mes de novembre de 1897, un cop posat en el camí de la reconciliació amb el seu prelat.

En el cas dels escrits de la primera sèrie, que es publicaren immediatament en volum, algunes de les modificacions en l'edició de 1907 poden ser degudes a Verdguer mateix, el qual podia haver-ne revisat el conjunt, tot i que en general sembla que es tracti més aviat d'una sistemàtica aplicació dels criteris lingüístics, arbitraris i poc encertats, dels nous editors. El mateix podríem dir de la primera edició en volum dels articles de 1897, sempre que els editors de les «completes» els haguessin reproduïts a partir de retalls de diaris prèviament revisats per Verdguer o dels autògrafs corresponents revisats per l'autor. En aquest moment, no m'és possible d'oferir més clarícies sobre un punt que caldria analitzar amb més deteniment³⁷ (vegeu Apèndix IV).

Cenyint-nos als canvis que podem apreciar en els fragments contrastats, tornem a observar una colla de coincidències entre les «completes» i l'edició «popular» —*menys, ésser*, etc.—, tot i que aquesta darrera presenta solucions pròpies, similars a les adoptades en altres volums de la mateixa col·lecció —*estiu, treure*...

Voldria destacar, encara, que l'edició de la *Selecta* —que, com he dit, reproduïx l'edició «popular» ortografiada normativament— no inclou la nota al «Comunicat» inicial d'aquests escrits, la qual figura en l'edició de Matheu i en la precedent, però no és tampoc la mateixa que aparegué en la primera edició en volum de 1895. El títol d'aquesta primera sèrie d'articles *En defensa pròpia* —i no pas *En defensiva pròpia*, com voldrien els editors de les «completes»— no comprèn el «Comunicat» inicial, publicat en un altre periòdic. L'edició de la *Selecta*, en canvi, col·loca l'esmentat «Comunicat» sota l'epígraf general de la sèrie. Tot això, evidentment, caldria estudiar-ho amb més detall.

e) Les Rondalles

Voldria comentar, finalment, un parell d'edicions d'una de les obres pòstumes de Verdaguer: el volum que duu el títol de *Rondalles*, publicat per primer cop el 1905, en transcripció directa del manuscrit autògraf per l'erudit i editor barceloní Jaume Massó i Torrents.

Amb aquest volum, «L'Avenç» començava la publicació de l'obra pòstuma de Verdaguer, i ho feia, segons declarava Massó al pròleg d'aquesta edició, «amb el respecte que deuen esser tractats els manuscrits d'un mestre».³⁸ Malgrat aquests bons propòsits, tanmateix, la transcripció és un exemple de poca fidelitat al text manuscrit, conservat a la Biblioteca de Catalunya en una redacció que sembla definitivament enllestida per l'autor,³⁹ al qual farà referència a partir de les meves anotacions personals. Cal tenir present, també, l'advertiment que fan els editors en el sentit que «algunes de les rondalles no tenien encara títol en el manuscrit, havent-li posat nosaltres».⁴⁰

En el cas d'aquesta obra, publicada pòstumament a partir de l'únic manuscrit conservat, l'edició que cal prendre com a base d'altres edicions posteriors és la primera, sempre que aquestes no recorrin també a una transcripció directa de l'autògraf original. Col·locant l'edició de «L'Avenç» amb el manuscrit esmentat, però, he pogut comprovar repetidament transcripcions errònies, degudes a una mala lectura o a la simple arbitrarietat en l'adopció de certes formes lexicals o morfològiques que modifiquen substancialment la llengua de l'autor. Hi és evident una voluntat «modernitzadora» del català de Verdaguer —l'article determinat masculí resol't en la forma viva barcelonina *el*, per exemple—, sense que, tanmateix, s'hi apliquin uns criteris uniformes: s'hi substitueix, posem per cas, una forma tradicional i culta, usual en Verdaguer, com ara *abisme* per un gal·licisme —*abim*— que s'havia posat en circulació els anys del tombant de segle, com fa notar un il·lustre etimòleg.⁴¹

Atès que l'edició del volum dins les *Obres complertes* l'any següent a la publicació del text per «L'Avenç» és, bàsicament, una reproducció d'aquesta, no l'he tinguda en compte a l'hora de contrastar la primera edició amb les que aparegueren posteriorment. Sí que he volgut presentar, en canvi, una comparació entre l'edició de 1905 i la que, una vintena d'anys més tard, publicà Matheu dins la seva edició «popular», perquè és a partir d'aquesta que s'han fet totes les edicions posteriors.⁴²

Als fragments de la rondalla que he escollit, hi destaco amb lletra cursiva tot allò que s'aparta del text original manuscrit. La majoria d'aquestes variants, com es pot observar, van passar també a l'edició posterior de la Il·lustració Catalana (vegeu Apèndix V).

Els canvis textuais més sorprenents són, potser, l'esmentat *abim* per l'original verdaguerià *abisme*, *el meu* per *mon*, *donant-li* per *donant-se-li*, *que'l tinguessin* per *de que l tinguessen*, *aquesta* per *aqueixa*, *això* per *assò*,

vui per vull (a les «complettes», *vullch*), però sobretot, i alguns d'ells imputables a males lectures, els següents: *Tost*, *entrant-sen* per *Tot entrantsen*, *l'envolien* per *l'enrotllan*, *respongué* per *respon*, i *dins sa bolla* per *dins de la olla*.

Fora dels fragments escollits, i arreu de l'obra, també es pot observar l'escassa fidelitat textual del transcriptor. En donaré, només, com a botó de mostra prou eloqüent, la substitució de la vocal inicial del mot *erugues* en tots els casos que apareix en la rondalla intitulada, justament, per Verdaguer «Lo butxí de les erugues». ⁴³

El fet que l'edició de Matheu no reproduïx algunes de les esmenes lingüístiques de Massó al text autògraf de Verdaguer podria fer pensar en una restitució fidel de la llengua del manuscrit, però el manteniment d'altres modificacions o, fins i tot, de lectures errònies ens farà veure que, si el text presenta algunes divergències respecte al que dona «L'Avenç», aquestes es deuen únicament als peculiars criteris lingüístics del responsable de l'edició «popular». Gosaria dir, fins i tot, que aquí es pot apreciar clarament quines són les modificacions més usuals de l'editor de les *Obres completes* de 1913-25 en reproduir edicions anteriors. Ara com ara, i davant aquestes constatacions, no subscriuria pas la següent afirmació d'Aramon i Serra: «La popularíssima [edició] de la Il·lustració [*sic*] Catalana —avui encara la més reeixida— [...] sabé aïar una presentació simple i sòbriament elegant amb una rigorosa cura en la revisió dels textos». ⁴⁴

Conclusions

Les mostres textuais que acabo de comentar ens han fet veure les discrepàncies lingüístiques —i en algun cas estilístiques— de les successives edicions de les obres de Verdaguer aparegudes després de la seva mort respecte a les edicions publicades en vida de l'autor. Tractant-se d'un escriptor que, com s'ha dit darrerament, hem de començar a considerar un clàssic de les nostres lletres, ⁴⁵ i per la importància de la seva aportació a la llengua literària, cal emprendre amb urgència l'establiment dels textos verdaguerians mitjançant edicions realment completes i dutes a terme amb el rigor filològic que demanen les edicions dels grans autors de totes les literatures.

És evident que calen edicions crítiques de les obres de Verdaguer, ⁴⁶ que seran d'un ajut inestimable per determinar-ne els diferents processos de redacció, i, alhora, oferiran els indispensables elements filològics per a una aproximació científica a les característiques de la seva llengua, tan lloada com mancada d'estudis rigorosos i sistemàtics.

Els fragments que he presentat pertanyen a obres verdaguerianes molt diverses pel que fa a gènere i estil, i cadascun ha suscitat reflexions d'índole particular, tot i tractar-se sempre de problemes relacionats amb la transmissió impresa d'aquelles obres. Això em fa creure, doncs, que, a l'hora de fixar el text de les edicions que proposo, caldria procedir diferentment, segons els casos:

a) obres que Verdaguer publicà en vida més d'una vegada i, doncs, n'hi ha una darrera edició revisada per l'autor (de vegades poc abans del seu traspàs, com és el cas de *Canigó*), la qual s'hauria de prendre com a definitiva;

b) obres publicades un sol cop en vida de Verdaguer —com ara *Excursions i viatges*—, amb fragments inèdits conservats que segurament caldria incorporar-hi,⁴⁷ les quals podrien haver estat corregides per l'autor, atesa la constant revisió a què Verdaguer sotmetia els seus escrits;⁴⁸

c) obres pòstumes, com el volum de *Rondalles*, que caldrà contrastar escrupolosament amb els manuscrits conservats, sobretot si aquests presenten una redacció que podem considerar definitiva;⁴⁹

d) els textos —sencers o fragmentaris— que han romàs inèdits, els quals caldrà establir a partir d'una transcripció exacta dels autògrafs que revelin una etapa de redacció més avançada, tal com ja començà a fer, en edicions modèliques, Josep Maria de Casacuberta.

Com que el propòsit d'aquesta exposició era tan sols de mostrar les divergències, sobretot lingüístiques, que presenten les diferents edicions de les obres verdaguerianes, voldria acabar insistint en la necessitat d'edicions fiables des d'aquest punt de vista, sovint menystingut pels estudiosos de Verdaguer. Crec que, al costat de l'estudi dels aspectes pròpiament literaris de l'autor més important del nostre segle XIX, és absolutament necessària —i avui no disposem d'un *corpus* fiable que en garanteixi les dades— una valoració lingüística de l'obra verdagueriana, tan decisiva en el procés de restauració del català literari.

Notes

1. Jacint VERDAGUER, *Viatges*. Estudi introductori, edició i notes de Narcís Garolera (Barcelona, Edicions 62, 1986).

2. Publicada dins Jacint VERDAGUER, *Obres completes*, 5a. edició (Barcelona, Editorial Selecta, 1974).

3. *Excursions y viatjes de mossen Jacinto Verdaguer* (Barcelona, La Il·lustració Catalana, 1887). Deixo de banda la reproducció —incompleta i avui introbable— que en féu «La Voz de la Patria», com a fulletó de la revista, el 1898. Cf. A. PALAU y DULCET, *Manual del librero hispanoamericano*, vol. XXVI (Barcelona, 1975), pàg. 203.

4. Per exemple, la inclusió a la fi del llibre, en les *Obres completes* esmentades, d'unes anotacions sota el títol «Mallorca», les quals no figuren en l'edició de 1887.

5. A la Biblioteca de Catalunya es conserven diversos exemplars d'obres verdaguerianes amb correccions autògrafes de l'autor, com ara un volum de *L'Atlàntida* en l'edició de 1878, que conté moltes de les esmenes que Verdaguer incorporà, l'any 1886, a l'edició revisada d'aquesta obra. (Dec a l'amabilitat del Dr. Amadeu-J. Soberanas la comprovació d'aquesta dada.)

6. Mossen Jacinto VERDAGUER, *Obres complettes ab gran cura ordenades y anotades*. Volum primer (Barcelona, Llibreria Científich-Literaria —Toledano, López y C^a—, 1905).

7. Al peu d'impremta d'aquest tercer volum, hi llegim: Joseph Agustí, Successor de Toledano, López y C^a.

8. [Lluís GUARNER], «Bibliografia general de Jacint Verdaguer», dins Jacint VERDAGUER, *Obres completes*, 5a. edició (Barcelona, Editorial Selecta, 1974), pàg. 1.529.

9. La major part d'aquestes obres pòstumes, transcripcions directes dels nombrosos autògrafs confiats per Verdaguer als seus marmessors, foren publicades per la Tipografia «L'Avenç», sota la responsabilitat de l'erudit Jaume Massó i Torrents.

10. Em sembla molt il·lustrativa d'aquestes vacil·lacions l'esmena incorporada al text d'un poema estructurat en versos que rimen en assonància alterna, la qual no és respectada justament a causa dels peculiars criteris lingüístics dels editors (*Obres completes*, vol. I, pàg. 273):

«La caritat es la llei
que fa gravitar les ànimes
entorn del Déu del amor,
que les atrau, mou y llença
per camins de viva llum,
ab ales de viva flama.
com astres entorn del sol
en lluminosa cascada.»

11. *Obres completes de Mossen Jacinto Verdaguer*. Edició popular (Barcelona, Il·lustració Catalana, s.a.).

12. Aquestes afirmacions figuren a la contracoberta de tots els volums.

12bis. Cf. «Nota editorial» a Jacinto VERDAGUER, *Barcelonines*, «Obres completes...», vol. XXVIII, pàg. 115.

13. Cf. Josep PEREÑA, *Els darrers dies de la vida de Jacint Verdaguer* (Barcelona, Editorial Barcino, 1955), pàgs. 130 i ss.

14. Cf. J. PEREÑA, *op. cit.*, pàg. 157.

15. Id., *ibid.* Es refereix a una proposta d'edició de les obres de Verdaguer feta, durant la sessió celebrada per aquesta corporació el dia 29 d'abril de 1902, pel diputat provincial per Berga, Manuel Farguell, amb la intenció d'homenatjar públicament la figura de Verdaguer i, alhora, proporcionar ajut econòmic indirecte al poeta aleshores malalt. Cf. J. PEREÑA, *op. cit.*, pàg. 202.

16. Sobre aquesta darrera qüestió es pot consultar l'article de Josep PUJAN, *Les obres pòstumes de Mossèn Cinto Verdaguer*, publicat a «La Veu de Catalunya» el 14 de març de 1906.

17. *Obres completes de Jacinto Verdaguer*. Edició definitiva (Barcelona, Llibreria Catalònia, 1928-36).

18. Cf. [Lluís GUARNER], «Bibliografia general de Jacint Verdaguer», *cit.*, pàg. 1531.

19. *Obres completes de Jacinto Verdaguer* (Barcelona, Biblioteca Selecta, 1943).

20. Jacint VERDAGUER, *Obres completes* (Barcelona, Editorial Selecta, «Biblioteca Perenne», vol. I, 1949).

21. [Lluís GUARNER], *art. cit.*, pàg. 1531. Les reimpressions són dels anys 1964 i 1974, respectivament, sempre a càrrec de la mateixa editorial.

22. Per exemple, la primera versió de «Qui com Déu?» (1869), que tant les *Obres completes* com l'edició «popular» inclouen en la secció «Discursos».

23. En el text d'*Excursions i viatges*, per exemple, hi he detectat, entre altres errates, «Bellesa» per «vellesa», «digna» per «divina», «60» per «160», «verdes» per «vercs», «Rússia» per «Prússia»... Aquests errors s'han mantingut en les dues reedicions posteriors, malgrat les observacions sobre aquest punt i, especialment, sobre els criteris aplicats en la normativització ortogràfica dels textos verdaguerians. Exposades en una detallada ressenya d'aquesta edició, a càrrec de R[amon] ARAMON i SERRA, apareguda

a «Estudis Romànics», vol. II (1949-50 [1951]), pàgs. 255-261.

24. Les més importants són la supressió de la dedicatòria i la nota referida al bisbe Morgades del cant onzè, i la inclusió de l'epíleg «Los dos campanars» amb una nota de lloança al bisbe Carsalade. També desaparegué, en aquesta edició, l'endreça inicial «Als catalans de França» —reintroduïda en l'edició actual de la Selecta—, i, posats a dir-ho tot, no s'hi incorporà tampoc el mapa desplegable que acompanyava el text de la primera edició.

25. Abans d'aparèixer en forma de llibre, aquestes impressions havien estat publicades al setmanari vigatà «La Veu del Montserrat» i a la revista gràfica «La Il·lustració Catalana». El text i els gravats de la primera edició (1887) corresponen als que havia estampat aquesta publicació barcelonina.

26. Es tracta del volum setè d'aquesta col·lecció de trenta, publicats per Francesc Matheu entre 1913 i 1925.

27. Algunes vegades en solucions un xic forçades com ara «la llur patria».

28. Aquesta segona forma perd l'accent en l'edició de Matheu.

29. Pensem que Verdaguer publicà, en vida, un volum intítulat justament *Sant Francesc* (1895). Fóra lògic, doncs, de veure en aquest tipus d'esmenes una conseqüència de la pròpia evolució lingüística.

30. Aquesta forma, Verdaguer ja l'havia usada en la primera composició poètica important que donà a la impremta: *Dos Màrtirs de ma Patria, ó siga Lluçia y Marcia* (Vic, 1865).

31. A la Biblioteca de Catalunya, el manuscrit 1465 conté els «Records de la costa d'Àfrica», amb moltes anotacions inèdites, i al Museu Verdaguer de Vil·la Joana n'hi ha un de les «apuntacions» del viatge a Europa cedit per la filla de Francesc Matheu.

32. Un altre cas curiós és la reaparició del terme «voladurias» —característicament verdaguerià—, que trobem al manuscrit i que fou substituït, en la primera edició, per «vols» (*Excursions y viages...*, Barcelona, La Il·lustració catalana, 1887, p. 44).

33. Vegeu, per exemple, el judici que en fa Josep Pla a *El quadern gris* (Barcelona, Edicions Destino, 1966), pàg. 782.

34. Joan TORRENT i FÀBREGAS, *Mossèn Cinto a la Gleva* (Barcelona, Editorial Barcino, 1965), pàg. 277.

35. Biblioteca de Catalunya, ms. 384.

35bis. El text d'aquesta ratlla és el següent: «{feta pels} romans y acabada y enmarletada pels [moros]». Desaparegué en la primera edició (1889) p. 174.

36. Biblioteca de Catalunya, ms. 1464, quadern «Egipte», ff. 35v.-49v. Foren publicades, però, a «La Veu del Montserrat», any XI (1888), ps. 136 i 144, i darrerament les he reproduïdes, amb ortografia actual, a la revista literària «Faig» (núm. 29, setembre de 1987).

37. Em consta que hi treballa M. Lluïsa Plans, que ha escollit aquests escrits verdaguerians com a tema de la seva tesi de llicenciatura i s'ha compromès a preparar-ne una edició crítica.

38. Jacinto VERDAGUER, *Rondalles*. Obra pòstuma (Barcelona, Tip. «L'Avenç», 1905), pàg. V.

39. Manuscrit 365. És un volum, relligat amb tela i mitja pell, que conté, ultra les rondalles editades per Massó i Torrents i el text de «Què diuen los aucells?», unes quantes proses breus que no han estat encara editades.

40. *Op. cit.*, pàg. 185.

41. Joan COROMINES, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, vol. I (Barcelona, Curial Edicions Catalanes / «La Caixa», 1980), pàg. 15 b.

42. La darrera edició de les *Rondalles* de Verdaguer (Montserrat, març de 1986),

tot i reproduir literalment el pròleg de Massó i Torrents a l'edició de 1905, dóna, modernitzat ortogràficament, el text de la «popular».

43. Ff. 33 i ss. del manuscrit. Massó transcriu sempre *orugues*.

44. Recensió esmentada a la nota 23, p. 255.

45. Aquesta és, si més no, l'opinió de Ricard Torrents manifestada en el curs d'una entrevista publicada, a propòsit d'aquest Col·loqui, al setmanari «El Món» (núm. 204, 21-III-1986).

46. Hi ha hagut intents en aquest sentit, com ara l'edició de *L'Atlàntida*, a càrrec d'Eduard JUNYENT i Martí de RIQUER (Barcelona, 1946), a partir del text de 1878, la qual recollia les variants de l'edició dels Jocs Florals (1877) juntament amb les dels manuscrits autògrafs d'aquesta darrera edició i de l'esbós de 1867, que es conserva a la Biblioteca Episcopal de Vic. Tanmateix, i a part alguns errors de transcripció en l'aparat crític, aquesta edició no té en compte les esmenes introduïdes per Verdaguier en la revisió que féu de l'obra l'any 1886. (Vegeu nota 5).

47. Josep Maria de Casacuberta tenia la intenció de publicar, entre altres escrits inèdits de Verdaguier, les anotacions dels seus itineraris pirinencs, i n'avançà alguns fragments a *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguier a les contrades pirinenques* (Barcelona, Editorial Barcino, 1953), reeditat ara dins *Estudis sobre Verdaguier* (Vic-Barcelona, Eumo-Barcino-IEC, 1986), ps. 151-220.

48. Això no obstant, i malgrat els dubtes que se'm presentaren, a l'hora d'establir el text del volum de *Viatges* esmentat a la nota 1 vaig optar per reproduir, aplicant-hi una regularització ortogràfica segons la normativa actual, l'edició de 1887, única publicada en vida de l'autor.

49. És el cas també del poema sobre Cristòfor Colom, editat pòstumament i amb poc encert per Josep Pijoan (Jacinto VERDAGUER, «Colom». seguit de «Tenerife». Tip. «L'Avenç», 1907) a partir dels autògrafs conservats. Aquesta edició ha estat recentment millorada per Joan Torrent i Fàbregas, que ha fet una acurada transcripció dels manuscrits originals, i s'ha publicat com a volum segon dels *Escrits inèdits de Jacint Verdaguier* (Barcelona, Editorial Barcino, 1978).

APÈNDIX I : CANIGÓ

2a. edició (1901)

Forman son càlzer escarides serres
que plateja l'hivern y l'estiu daura,
grandiós beyre hont beu olors l'estrella,
los ayres rellentor, los núvols *aygua*.

(...)

Devant s'estén una illa sempre verda,
ramell de flors dins un pitxer de plata,
oasis bell que'l beduhí *somnia*
vogant pe'l mar d'arena del Sahara.

(...)

Com pont de flors, uneix la terra á l'illa
una verdosa y *rustica* palanca

...

Es un rosari d'estanys unit per'l fil
d'argent del Valira oriental, que (...) d'allí
trau les granítiques pedres *vallirenques*
que (...) sembla pe'ls camps de la Seu
d'Urgell y de Oliana.

(...)

Aquesta bella tradició (...) està consignada
en lo llibre (...) que'ns facilità *lo* senyor
Girbal (...) sols nos mou á publicar-la *son*
indisputable valor *poètica*.

(...)

Joan Gradènigo, *religiós* de gran pietat
(...) Sant *Romualdo* (...) havia de convertir
en *orde*...

Obres complertes (1906)

Forman son càlzer escarides serres
que plateja l'hivern y l'estiu daura,
grandiós beyre hont beu olors l'estrella,
los ayres rellentor, los núvols *ayga*.

(...)

Davant s'estén una illa sempre verda,
ramell de flors dins un pitxer de plata,
oasis bell que'l beduhí *somnia*
bogant pèl mar d'arena del Sahara.

(...)

Com pont de flors, uneix la terra a l'illa
una verdosa y *rustega* palanca

...

Es un rosari d'estanys unit pèl fil d'argent
del Valira oriental, que (...) d'allí trau les
granítiques pedres *valirenques* que (...)
sembla pèls camps de la Seu d'Urgell y de
Oliana.

(...)

Aquesta bella tradició (...) està consignada
en lo llibre (...) que'ns facilità *lo* senyor
Girbal (...) sols nos mou a publicar-la *sa*
indisputable valor *poètica*.

(...)

Joan Gradènigo, *relligiós* de gran pietat
(...) Sant *Romualt* (...) havia de convertir
en *ordre*...

Edició «popular» (s.a.)

Formen son càlzer escarides serres
que plateja l'hivern y l'estiu daura,
grandiós beyre hont beu olors l'estrella,
los ayres rellentor, los núvols *aygua*.

(...)

Davant s'exten una illa sempre verda,
ramell de flors dins un pitxer de plata,
oasis bell que'l beduhi *somnia*
bogant pel mar d'arena del Sahara.

(...)

Com pont de flors, uneix la terra a l'illa
una verdosa y *rustega* palanca

...

Es un rosari d'estanys unit pel fil d'argent
del Valira oriental, que (...) d'allí trau les
granítiques pedres *valirenques* que (...)
sembla pels camps de la Seu d'Urgell y
Oliana.

(...)

Aquesta bella tradició (...) està consignada
en lo llibre (...) que'ns facilità'l senyor
Girbal (...) sols nos mou a publicar-la *sa*
indisputable valor *poètica*.

(...)

Joan Gradènigo, *religiós* de gran pietat
(...) Sant *Romualt* (...) havia de convertir
en *ordre*...

1a. edició (1887)

Al passar davant de Montgó, que, com un centinella, guayta'l cap de Sant Antoni y'l golf de Valencia, surt lo sol per entre les montanyes d'Ibissa, que son forçades, *formant dues agudes puntes entre altres montanyes més planeres...*

Montgó es verament imponent; es alt y d'ampla tossa, que sembla més estreta mirant-la desde mitxjorn. A la banda de ponent té Denia (...) com una mòra que, banyant *tranquila* sos peus en l'ona del Mediterrà, s'hagués quedat sorpresa per la host victoriosa del rey En Jaume. (...)

Denia y les poblacions del peu de Montgó se disputaven en altre temps *esta* superba montanya. Los de Xavia (...) la lligaren ab una gran soga, que anavan estirant ab tota *sa* forsa...

(...) encara se poden veure ses coves solitaries; mes son *ruscos* d'hont les abelles han fugit...

(...) la neu hi està lliça com á Puigmal y Montseny en les més *fortes* hivernades (...) entre'l blau clar del cel y'l blau fosc de la mar. Més enllà's veu Benidorm, y Alacant ab prou feynes s'ovira, *quedant per la distancia com amagat darrera les ones.*

Obres complertes (1907)

Al passar davant de Montgó, que, com un centinella *avançat*, guayta *lo* cap de Sant Antoni y *lo* golf de Valencia, surt lo sol per entre les montanyes d'Ibiça, que són forçades, *formant dues puntes agudes y dues altres montanyes més planes...*

Montgó es verament imponent; es alt y d'ampla tossa, que sembla més estreta mirant-lo des de *mitg-dia*; *una de ses arrels forma lo cap de Sant Antoni.* A banda de ponent té Denia, (...) com una mora que, banyant sos peus en la ona del Mediterrà, s'hagués quedat *aquí* sorpresa per la host victoriosa del rey En Jaume. (...)

Denia y les poblacions del peu de Montgó se disputaven en altre *exa* soperba montanya. Los de Xavia (...) la lligaren ab una gran soga, que anavan estirant ab tota *llur* força...

(...) encara se poden veure ses coves solitaries; mes són *ruschs* d'hont les abelles han fugit...

(...) la neu hi està lliça com a Puigmal y Montseny en les més *fredes* hivernades (...) entre *lo* blau clar del cel y *lo* blau fosc de la mar. Més enllà *se* veu Benidorm, y Alacant ab prou feynes s'ovira, *per quedar amagat darrera les ones, tant lluny ne passàm.*

Edició «popular» (s.a.)

Al passar davant de Montgó que, com un centinella *avançat*, guayta'l cap de Sant Antoni y *lo* golf de Valencia, surt lo sol per entre les montanyes d'Ibiça, que son forçades, *formant dues puntes agudes y dues altres montanyes més planes...*

Montgó es verament imponent; es alt y d'ampla tossa, que sembla més estreta mirantlo desde *migdia*; *una de ses arrels forma'l cap de Sant Antoni.* A banda de ponent té Denia (...) com una mora que, banyant sos peus en la ona del Mediterrà, s'hagués quedat *aquí* sorpresa per la host victoriosa del rey En Jaume. (...)

Denia y les poblacions del peu de Montgó se disputaven en altre temps *exa* soperba montanya. Los de Xavia (...) la lligaren ab una gran soga, que anaves estirant ab tota *llur* força...

(...) encara's poden veure ses còves solitaries; mes son *ruschs* d'hont les abelles han fugit...

(...) la neu hi està lliça com a Puigmal y Montseny en les més *fredes* hivernades (...) entre'l blau clar del cel y'l blau fosc de la mar. Més enllà's veu Benidorm, y Alacant ab prou feynes s'ovira, *per quedar amagat darrera les ones, tan lluny ne passàm.*

(...) !Ombra benèfica y amorosa de Sant *Francisco* de Sales!

(...) hi havia *en* Ginebra un *núcleo* de catòlics, que feya nosa als protestants, y *aqueixos* determinaren desfer-sen. Entregaren *ses* esglésies á la nova secta (...) y'ls catòlics veritables, lliensats de *sos propis* temples (...) en l'hora *menos* pensada *se* trobaren al carrer. (...) Los catòlics han fet ò comprat altres temples, segons *sos* recursos (...) No *vull* deixar de notar (...) per *ser* agradable cullir una flor entre tantes espines...

(...) Ombra benèfica y amorosa de Sant *Francesch* de Sales!

(...) hi havia *a* Ginebra un *nuclé* de catòlics que feya nosa als protestants, y *aquests* determinaren desfer-se-n. Entregaren *llurs* esglésies a la nova secta (...) y-ls catòlics veritables, llençats de *llurs propis* temples (...) en la hora *menys* pensada *se* trobaren al carrer. (...) Los catòlics han fet o comprat altres temples, segons *llurs* recursos (...) No *vulch* dexar de notar (...) per *ésser* agradable cullir una flor entre tantes espines...

(...) Ombra benèfica y amorosa de Sant *Francesch* de Sales (...)

(...) hi havia *a* Ginebra un *nucli* de catòlics que feya nosa als protestants, y *aquests* determinaren desfer-sen. Entregaren *llurs* esglésies a la nova secta (...) y'ls catòlics veritables, llençats de *llurs propis* temples (...) en l'hora *menys* pensada's trobaren al carrer. (...) Los catòlics han fet ò comprat altres temples, segons *llurs* recursos (...) No *vull* dexar de notar (...) per *ésser* agradable cullir una flor entre tantes espines...

APÈNDIX III : DIETARI D'UN PELEGRÍ A TERRA SANTA

2a. edició (1894)

(...) molts passatgers hi ha á bordo: hi ha rics marxants, empleats del Govern, dignitaris [*sic*] de la *Iglesia* (...) *jovens* en la flor de la vida, *homens* al cim de sa carrera...

¡Qué contents volen á la *conquista* de les ànimes! me recorden los segadors de ma terra quan, tot cantant, baxen ab la *fauc* al coll á segar á la marina (...) ò los *jovens* militars que he vistos anar á la guerra *somiant* ja los llorers de la victòria...

En l'humil trono de *rustich* altar tenen un quadro a l'oli de sa Patrona (...) porta lo barret de palma (...) y en sa dreta lo gayató [*sic*] de pastora de les ànimes...

Obres complertes (1906)

(...) molts passatgers hi ha a bordo: hi ha rics marxants, empleats del Govern, dignitaris de la *Esglesia* (...) *jovens* en la flor de la vida, *hòmens* al cim de sa carrera...

¡Qué contents volen a la *conquesta* de les ànimes! me recordan los segadors de ma terra quan, tot cantant, baxen ab la *falç* al coll a segar a la marina (...) o los *jovens* militars que he vistos anar a la guerra *somniant* ja los llorers de la victòria...

En l'humil trono de *rustech* altar tenen un quadro al oli de sa patrona (...) porta lo barret de palma (...) y en sa dreta lo gayató [*sic*] de pastora de les ànimes...

Edició «popular» (s.a.)

(...) Molts passatgers hi hà a bordo: hi hà rics marxants, empleats del Govern, dignitaris de l'*Esglesia* (...) *jovens* en la flor de la vida, *hòmens* al cim de sa carrera...

¡Qué contents volen a la *conquesta* de les ànimes! Me recorden los segadors de ma terra quan, tot cantant, baxen ab la *falç* al coll a segar a la marina (...) ò los *jovens* militars qu'he vistos anar a la guerra *somniant* ja'ls llorers de la victòria...

En l'humil trono de *rustech* altar tenen un quadro a l'oli, de sa patrona (...) porta'l barret de palma (...) y en sa dreta'l gayató [*sic*] de pastora de les ànimes...

Fra *Isidro* de Sevilla (...) ho faria en *termens* tan inspirats...

(...) als pobres Caputxins, *que* la havien presa *pera* Patrona de ses Missions.

(...) la de Damieta, que s'axeca com de puntetes, sobre la costa, *pera* fer llum de ben lluny als bàrcos que s'hi dirigexen. (...) Ab prou feynes *ovirà*m algun platjar arran de les ones...

Blanques y grosses gavines nos venen á parlar de la terra de Moysès, *á que 'ns* acostám á tota vela, y entretenen als viatgers *que* la anyoren, no tant per ser la de Moysès, com *pera* fugir del breçoleig de les ones, no sempre falagueres...

Fra *Isidor* de Sevilla (...) ho faria en *tèrmens* tan inspirats...

(...) als pobres Caputxins, *qui* la havían presa *per* Patrona de ses Missions.

(...) la de Damieta, que s'axeca com de puntetes, sobre la costa, *pera* fer llum de ben lluny als bàrcos que s'hi dirigexen. (...) Ab prou feynes *ovirà*m algún platjar arran de les ones...

Blanques y grosses gavines nos venen a parlar de la terra de Moysès, *a la que'ns* acostám a tota vela, y entretenen als viatgers *qui* la anyoran, no tant per ser la de Moysès, com *pera* fugir del breçoleig de les ones, no sempre falagueres...

Fra *Isidor* de Sevilla (...) ho faria en *tèrmens* tan inspirats...

(...) als pobres Caputxins, *que* l'havien presa *per* Patrona de ses Missions.

(...) la de Damieta, que s'axeca com de puntetes, sobre la costa, *per* fer llum de ben lluny als bàrcos que s'hi dirigexen. (...) Ab prou feynes *ovirem* algun platjar arran de les ones...

Blanques y grosses gavines nos venen a parlar de la terra de Moysès, *a la que'ns* acostám a tota vela, y entretenen als viatgers *qui* l'anyoren, no tant per ser la de Moysès, com *per* fugir del breçoleig de les ones, no sempre falagueres...

APÈNDIX IV : EN DEFENSA PRÒPIA

Ed. de «L'Avenç» (1895)

... en defensa *propia*
davant *de* cel y terra
aque'l *pobre* sacerdot
per *aïslarme* de les persones
fan lo paper de *Caïm*
...encomano ma causa a la justícia, y: *mes*
qu'a la justícia, a la misericordia de Déu...

tingui'l plaher
son *llenguatge*
desitjós de *soledat*
haventne *parada* botiga

Obres complertes (1907)

... en defensa *propria*
davant *del* cel y terra
aque'l *pobret* sacerdot
per *isolarme* de les persones
fan lo paper de *Caïm*
...encomano ma causa a la justícia, a la
misericordia de Déu...

tingui *lo* plaher
son *llengatge*
desitjós de *soledat*
havent-ne *posada* botiga

Edició «popular» (s.a.)

... en defensa *propia*
davant *del* cel y terra
aque'l *pobre* sacerdot
per *isolarme* de les persones
fan lo paper de *Cain*
...encomano ma causa a la justícia, a la
misericordia de Deu...

tingui *lo* plaher
son *llengatge*
desitjós de *soletat*
haventne *posada* botiga

a don Manuel Arnús
Ningú'm donà
Tal vegada (...) li *podrà* donar
m'escometé'l P. Governà

«La Publicidad» (1897)

A primers del *estiu* de 1895
les, encara *menos* falagueres
per *traurem* dels dits
y se'm *martirisa*
veyent (...) que's *tracta*
la plana major dels *que*...
presencià una *ceremonia*
la sorpresa fou *completa*
posat per mon *propí* bisbe
de deu *llegues*

So de parer *de que* no ha *de ser* coronat...
mentres *pot ser* xiulat

a D. Manel Arnús
Ningú *me* donà
Tal vegada (...) li *podria* donar
m'escometé *lo Pare* Governà

Obres complertes (1907)

A primers del *istiu* de 1895
les, encara *menys* falagueres
per *traure-m* dels dits
y se-m *martiritza*
veyent (...) que's *tracta*
la plana major dels *qui*...
presencià una *cerimonia*
la sorpresa fôu *completa*
posat per mon *propri* bisbe
de deu *llegues*

Sích de parer *que* no ha *d'èsser* coronat...
mentres *puga èsser* xiulat

APÈNDIX V : RONDALLES

Ed. de «L'Avenç» (1905)

EL MARINER DE SANT PAU

Quin nom aqueix per un pagès, i per un pagès d'un recó /
més arreconat del Pirineu! (...)

Deu fer molts anys d'açò, tal vegada centuries, puix *el meu*
avi (que al cel sia), quan jo era petit...

Com tenia bons braços *pera* remar i bon cap *pera* aprendre
la carta de navegar...

a D. Manel Arnús
Ningú *me* donà
Tal vegada (...) li *podria* donar
m'escometé *lo Pare* Governà

Edició «popular» (s.a.)

A primers de l'*estiu*...
les, encara *menys*...
per *trèurem* dels dits
y se'm *martirisa*
veyent (...) que's *tractava*
la plana major dels *qui*...
presencià una *cerimonia*
la sorpresa fou *completa*
posat per mon *propí* bisbe
de deu *llegues*

Soch de parer *que* no ha *d'èsser* coronat...
mentres *puga èsser* xiulat

Edició «popular» (s.a.)

LO MARINER DE SANT PAU

Quin nom aqueix per un pagès, y per un pagès d'un recó lo
més arreconat del Pirineu! (...)

Dèu fer molts anys d'*axò*, tal vegada centuries, puix *lo meu*
avi (que al cel sia), quan jo era petit...

Com tenia bons braços per remar y bon cap per aprendre la
carta de navegar...

(...) sa cara esposa i sos fills, que volien *esser* mariners com son pare. *El* vent, sempre que sortia, li anava en popa (...)

Els mariners tenen l'*abim* més aprop que ls demés mortals, i tampoc *els* costa tant d'anar a fons. Un hivern *els* nuvols s'arrestellaren en *el* cel...

—Doncs, adéu-siau —respongué ell secament, no *donant-li* una pipada de tabac *que l* tinguessin per boig o bé per savi.

(...) *Tost*, entrant-sen per sos carrers, s'anava dient a sí mateix: «*Aquesta* ciutat es ben arreconada entre les montanyes...

(...) i pregunta als molts curiosos que l'*envolten*:

—Sabrieu dir-me què es *això*?

—Es una pala de forn —*respongué* un noiet que no s'aixecava dos pams de terra.

(...) «Ja som aprop d'allà *ont anem* —se diu *el* mariner—, mes no hi som encara. No *vui* estar en una població *on* la mar es coneguda, poc o molt que sia.»

(...) —Més, què es un culler? —repreguntà l'empordanès.

—Una cullera grossa o una pala per remenar *el* blat de moro dins *sa bolla*.

(...) Se posà a conreat un troç de terrer verge d'arada i d'eina de pagès...

(...) sa cara esposa y sos fills, que volien *esser* mariners com son pare. Lo vent, sempre que sortia, li anava en popa (...)

Los mariners tenen l'*abim* més aprop que'ls demés mortals, y tampoch los costa tant d'anar a fons. Un hivern, los núvols s'arrestellaren en lo cel...

—Donchs, adeussiau —respongué ell secament, no *donantli* una pipada de tabach *que'l* tinguessin per boig ò be per savi.

(...) *Tost*, entrantsen per sos carrers, s'anava dient a sí mateix: «*Aquesta* ciutat es ben arreconada entre les montanyes...

(...) y pregunta als molts curiosos que l'*envolten*:

—Sabrieu dirme què es *axò*?

—Es una pala de forn —*respongué* un noyet que no s'aixecava dos pams de terra.

(...) «Ja som aprop d'allà *hont anam* —se diu lo mariner—, mes no hi som encara. No vull estar en una població *hont* la mar es coneguda, poch ò molt que sia.»

(...) —Mes, què es un culler? —repreguntà l'empordanès.

—Una cullera grossa ò una pala per remenar lo blat de moro dins *sa bolla*.

(...) Se *posa* a *conveuar* un troç de terrer verge d'arada y d'eyna de pagès...